

Politologie nejen pro právníky

JIŘÍ KROUPA

Wolters Kluwer
Česká republika

POLITOLOGIE NEJEN PRO PRÁVNÍKY

Politologie
nejen
pro právníky

JIŘÍ KROUPA

Wolters Kluwer
Česká republika

Vzor citace: KROUPA, J. *Politologie nejen pro právníky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012.
180 s.

Právní stav publikace je k 30. 6. 2012.
© doc. JUDr. Jiří Kroupa, CSc., 2012
ISBN 978-80-7357-943-2 (brož.)
ISBN 978-80-7357-944-9 (e-pub)

OBSAH

Úvodem.....	9
ČÁST PRVNÍ: VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ	11
Kapitola 1: Politologie, její metody a funkce	13
1.1 Předmět politologie	13
1.2 Metody politologie	14
1.3 Funkce politologie	15
Doporučená literatura	16
Kapitola 2: Moc, politická moc, legitimita	17
2.1 Pojem moci	17
2.2 Pojem politické moci	18
2.3 Pojem legitimity	19
2.3.1 Funkce voleb	20
2.3.2 Teorie voličského rozhodování	21
2.4 Byrokracie a byrokratismus	21
Doporučená literatura	22
Kapitola 3: Demokracie	23
3.1 Přístupy k pojmu demokracie	23
3.2 Koncepty demokracie	24
3.3 Modely demokracie	25
3.3.1 Majoritní (většinová) demokracie	25
3.3.2 Konsociační demokracie	26
3.3.3 Konsenzuální demokracie	26
3.3.4 Koalice, teorie koalic	27
3.3.5 Teorie polyarchie	29
3.3.6 Test relevance demokracie	29
3.4 Teorie elit	31
Doporučená literatura	32

Kapitola 4: Totalitarianismus, autoritarianismus	33
4.1 Totalitarianismus (totalitní diktatura)	33
4.2 Autoritarianismus	34
4.3 Přečiny k demokracii	35
4.3.1 Přečiny k demokracii v ČSSR, ČSFR a ČR	35
Doporučená literatura	38
Kapitola 5: Politický systém	39
5.1 Systémový přístup k politickým jevům	39
5.2 Pojem politického systému a jeho funkce	40
5.3 Institucionální subsystém	41
5.3.1 Evoluce politických stran	41
5.3.2 Funkce a pojem politické strany	42
5.3.3 Typologie politických stran	43
5.3.4 Politické strany v České republice	45
5.3.4.1 Vznik a vývoj politických stran v České republice	45
5.3.4.1.1 Období od listopadu 1989 do voleb roku 1990	45
5.3.4.1.2 Volební období 1990–1992	46
5.3.4.1.3 Volební období 1992–1996	48
5.3.4.1.4 Volební období 1996–1998	50
5.3.4.1.5 Volební období 1998–2002	52
5.3.4.1.6 Volební období 2002–2006	54
5.3.4.1.7 Volební období 2006–2010	56
5.3.4.1.8 Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010	60
5.3.4.2 Politická hnutí	62
5.3.4.3 Zájmové organizace	62
5.3.4.3.1 Zájmové organizace v České republice	64
5.3.4.3.1.1 Zájmové organizace ekonomických zájmů	64
5.3.4.3.1.1.1 Odborové organizace	64
5.3.4.3.1.1.2 Zaměstnavatelské a podnikatelské svazy	64
5.3.4.3.1.1.3 Komory	65
5.3.4.3.1.1.3.1 Profesní komory	65
5.3.4.3.1.1.3.2 Agrární a Hospodářská komora	66
5.3.4.3.2 Občanská sdružení	66
5.3.4.3.3 Tripartita v ČR	67
5.3.5 Normativní subsystém	67
5.3.6 Komunikační subsystém	68
5.3.6.1 Média a společnost	68
5.3.6.1.1 Význam a moc médií	68

5.5.1.2 Média a společnost	69
5.5.1.3 Normativní teorie	70
5.5.1.4 Základní pojmy	71
5.5.1.4.1 Pojem komunikace	71
5.5.1.4.1.1 Masová komunikace	72
5.5.1.5 Společenské funkce médií	74
5.5.1.6 Typologie médií	75
5.5.1.7 Informační funkce médií	76
5.6 Média v České republice	82
5.6.1 Masová média v České republice	82
5.6.1.1 Tištěná média	82
5.6.1.2 Elektronická média	83
Doporučená literatura	86

Kapitola 6: Politická kultura	87
6.1 Pojem politické kultury	87
6.2 Typy politické kultury	88
Doporučená literatura	89

ČÁST DRUHÁ: SROVNÁVACÍ POLITOLOGIE 91

Kapitola 7: Typologie politických systémů	93
7.1 Systémy stran	100
7.1.1 Typologie systémů stran	100
7.1.2 Charakteristika systému stran v České republice	104
7.1.3 Systémy stran vybraných států	104
7.1.3.1 Systém stran ve Spojených státech	104
7.1.3.2 Systém stran ve Velké Británii	106
7.1.3.3 Systém stran ve Francouzské republice	108
7.1.3.4 Systém stran Italské republiky	110
7.1.3.5 Systém stran Spolkové republiky Německo	112
7.1.3.6 Systém stran v Rakousku	114
7.1.3.7 Systém stran v Polsku	116
7.1.3.8 Systém stran Slovenské republiky	118
7.1.3.9 Systém stran Ruské federace	122
Doporučená literatura	124

ČÁST TŘETÍ: MEZINÁRODNÍ SYSTÉM	125
Kapitola 8: Mezinárodní systém	127
8.1 Pojem mezinárodního systému	127
8.2 Subjekty (prvky) mezinárodního systému	128
8.2.1 Státy	128
8.2.2 Mezinárodní organizace	131
8.2.2.1 Mezinárodní vládní organizace	131
8.2.2.2 Nevládní mezinárodní organizace	139
8.2.3 Nadnárodní korporace	142
8.2.4 Ostatní subjekty mezinárodního systému	144
8.2.5 Mezinárodní vztahy	144
8.3 Modely mezinárodního systému	145
Kapitola 9: Zahraniční politika	148
9.1 Národní zájem – základ zahraniční politiky	148
9.2 Determinanty zahraniční politiky	149
9.3 Prostředky (nástroje) zahraniční politiky	150
9.4 Orgány uskutečňující zahraniční politiku	153
9.5 Zahraniční politika České republiky	155
Kapitola 10: Evropská ekonomická integrace	159
10.1 Historie evropské ekonomické integrace	159
10.2 Česká republika a Evropská unie	163
10.3 Orgány Evropské unie	164
10.4 Vnější vztahy Evropské unie	171
10.5 Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie	173
Doporučená literatura	175
Rejstřík	177

ÚVODEM

Studijní text je určen především posluchačům právnického studia. Právě jim má zprostředkovat základní pojmy teorie politiky a institucí politického systému, a to nejen v obecné rovině, ale včetně prezentace institucí politického systému České republiky, stejně jako i systému mezinárodního.

Vybraná témata jsou dána i obsahem programů studia právnických fakult. Na tato témata navazuje výuka ústavního práva České republiky, srovnávacího ústavního práva, evropského práva a mezinárodního veřejného práva.

Právě proto, že je určen posluchačům právnického studia, díky výuce základů státovědy, které jsou integrální součástí právnického vysokoškolského studia, se studijní text nezabývá mj. státem a takovými otázkami, které jsou tradiční součástí výuky politologie, jako je například problematika forem vlády či volebních systémů.

Na druhé straně se zabývá dosud podceňovanou problematikou, jakou představují média. V současné době, kterou francouzský novinář a teoretik Ignacio Ramonet charakterizuje jako „tyranii médií“, je to nanejvýš potřebné.

Studijní text by měl být zároveň podnětem pro další studium politiky, a to nejen jako součásti studijních povinností, ale i jako zdroje poznání pro aktivní občanskou účast v politice. Česká politologie jako dynamicky se rozvíjející akademický obor disponuje v současné době mnoha kvalifikovanými výstupy.

Rád bych také využil této příležitosti k poděkování za podnětnou spolupráci šéfredaktorce nakladatelství Wolters Kluwer ČR Marii Novotné a redaktorce Ivě Mrázkové.

autor

ČÁST PRVNÍ

VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Politologie, její metody a funkce

1.1 Předmět politologie

Politologie (politická věda, political science, science politiques, Politische Wissenschaft) je sice na jedné straně relativně mladou akademickou disciplínou, na druhé straně se však s úsilím o analýzu jevů a problémů politiky setkáváme již ve starověkém Řecku. Ostatně samotný pojem *politika* je odvozen od řeckého *polis* – obec.

Politologie se jako věda konstituovala koncem 19. a počátkem 20. století. Konstituování politologie však v žádném případě neznamenalo, že by zároveň došlo k jednoznačnému vymezení jejího předmětu, což je aktuální otázkou dosud. Tento stav je vyvolán řadou faktorů.

V prvé řadě je třeba si uvědomit, že je nadále politická realita zkoumána i ostatními společenskovědními disciplínami – sociologií, sociální psychologií, filozofií, historií, právní vědou, ekonomikou.

Velkou roli zde hraje rovněž rozdílný přístup jednotlivých politologických škol, které se neliší jen aplikovanými metodami a filozofickými východisky, ale i jistými tradicemi „národních“ škol. Takže v této souvislosti můžeme nepochybně mluvit o empirických a sociálněpsychologických přístupech převládajících ve Spojených státech, a tedy i o snaze o co nepřesnější popis a analýzu politických jevů. Stejně jako o tom, že ve Francii byla politologie dlouhou dobu ztotožňována se státovědou, a proto byl v popředí jejího zájmu stát a jeho fungování.

Na druhé straně je však možno konstatovat, že již několik desítek let existuje vymezení předmětu politologie, které představuje východisko. Jedná se o vymezení spočívající ve **čtyřech základních tematických okruzích** (bylo přijato na Mezinárodní konferenci politologů v Paříži v roce 1948):

- politická teorie (politická teorie, dějiny politických teorií),
- politické instituce (ústavy, formy vlády, regionální a lokální formy vlády, veřejná správa, srovnávací studium institucí),
- strany, skupiny, veřejné mínění (politické strany, skupiny a asociace, účast občanů na vládě, veřejné mínění, média),
- mezinárodní vztahy (mezinárodní politika, mezinárodní organizace, mezinárodní vztahy a zahraniční politika).

V současné době se setkáváme s vymezením předmětu politologie, které vychází z **trojdimenzionálního pojetí politiky** vyjádřené pomocí anglických pojmů pro politiku – *polity*, *politics* a *policy*.

Polity představuje institucionální a normativní rozměr politiky spočívající především v ústavních a politických institucích, právním řádu a tradicích. **Politics** je procedurálním rozměrem politiky, která zprostředkovává zájmy prostřednictvím konfliktů či konsenzů, zejména však jde o soupeření o podíl na politické moci či uplatňování vlivu na politickou moc. **Policy** je pak obsahem politiky, je jejím výsledkem formulovaným normotvornými orgány v podobě zákonů, nařízení a vyhlášek a exekutivou v podobě uskutečňování vnitřní (daňové, sociální, zdravotní, zemědělské atd.) a zahraniční politiky.

1.2 Metody politologie

Vedle předmětu zkoumání se politologie, stejně jako jiné vědní obory, vyznačuje **metodami**, kterými tento předmět zkoumá, tedy metodologickými postupy, kterými získává poznatky a formuluje případné závěry pro uplatnění v politické praxi. Využívá zpravidla metody, které jsou známé z jiných vědních odvětví, ať již se jedná o takové obecné metody aplikované právě ve společenských vědách, jako je metoda logická, historická či historicko-srovnávací, behaviorální, systémová, geografická, či sociologické procedury.

Logická metoda představuje řadu myšlenkových postupů, jakými mohou být indukce a dedukce, abstrakce, analýza a syntéza. Umožňuje charakterizovat jevy politického života, vidět je v souvislostech a formulovat zobecňující závěry.

Metoda **historická** usiluje o postižení jevů politického života v zorném úhlu jejich vzniku a vývoje, resp. z hlediska jejich dočasnosti nebo naopak trvanlivosti. A to ve spojitosti s jinými jevy sociálně-ekonomického prostředí, které mají na formování politických institucí a procesů vliv.

Historicko-srovnávací metoda pak umožňuje zkoumat podstatu politických jevů na základě jejich společného původu či dějinné souvislosti.

Metoda **behaviorální** vychází při zkoumání politického života z empirického studia individuálního politického chování jednotlivce, které se snaží maximálně systemizovat, matematicky zpracovat, a tak maximálně verifikovat. Používá se hlavně při analýzách volebního chování a veřejného mínění.

Systémová metoda spočívá v aplikaci pojmu systém na soubor prvků, přičemž se zkoumají jak jednotlivé prvky a jejich vzájemné vztahy, tak i soubory prvků (subsystémy). O vlastnostech systému vypovídají nejenom jeho prvky, popř. soubory prvků a jejich uspořádání (struktura), ale i kvalita jejich vztahů. Zároveň může být zkoumán i vztah různých systémů, přičemž jeden systém může být subsystémem jiného systému. Což umožňuje, jak o tom svědčí použití této metody při formulování pojmu politického systému, komplexní pojetí politiky.

Metoda **geografická** bere při analýze politického chování jednotlivců i skupin v úvahu rovněž geografické faktory.

Pokud jde o **sociologické** metody, jedná se o využití základních procedur, kterými jsou procedury statistická, monografická, experimentální, typologická a historická.¹

1.3 Funkce politologie

Politické teorie nevznikají bez vazby na společnost, na sociální a politické problémy. Politické teorie jsou vlastně teoretickou reflexí těchto problémů. A jen reflexí nebo prostředkem jejich řešení? Jinak řečeno, je politická teorie schopna ovlivnit politickou praxi? Jestliže odpovíme na položenou otázku kladně, můžeme dospět k formulaci čtyř základních funkcí politologie.

Realizace **deskriptivní** funkce spočívá v tom, že politologie umožňuje odpovědět na otázku jaká je politická skutečnost. Podává tedy její popis. Čímž zároveň vzniká potřeba interpretace této skutečnosti. Potřeba odpovědi na otázku, proč je politická skutečnost, jaká je, co přispělo k jejímu zformování, co je podstatou politických procesů a jevů, jež jsou pro ni příznačné.

Na to odpovídá **vysvětlující** funkce. Politologie však umožňuje i další odpovědi. Díky své funkci **prognostické** a funkci **instrumentální**.

Jednak jde o odpověď na otázku, jaká bude politická skutečnost, jakým směrem se vyvíjí. Prognostická funkce tak orientuje politologii na zkoumání budoucího vývoje. Jednak jde o odpověď, jakými způsoby lze tohoto vývoje dosáhnout, jaké prostředky mají být použity. Politologie přispívá realizací

¹ Viz např. Jandourek, J. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2007.

těchto funkcí nejen k volbě optimálních politických cílů, ale i odpovídajících politických prostředků. Realizací těchto funkcí politologie nepochybně může znamenat přínos na jedné straně pro „vládnoucí“, na druhé straně i pro „ovládané“.

Doporučená literatura:

- Berg-Schlosser, D., Stammen, T. *Úvod do politické vědy*. Praha: ISE, 2000.
- Cabada, L., Kubát, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- Drulák, P. a kol. *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008.
- Heywood, A. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- Novák, M. a kol. *Úvod do studia politiky*. Praha: SLON, 2011.

Moc, politická moc, legitimita

2.1 Pojem moci

Moc představuje klíčový pojem nejen pro politologii, ale i pro další společenské vědy. Anglický matematik a filozof Bertrand Russel (1872–1970) se vyjádřil o významu tohoto pojmu v tomto směru zcela jednoznačně, když prohlásil, že moc je fundamentálním pojmem společenských věd, stejně jako je energie fundamentálním pojmem fyziky.

Pro politologii má samozřejmě specifickou důležitost, neboť na základě vymezení tohoto pojmu je možno analyzovat politiku, politické instituce, politické procesy. Proto se dostal do popředí zájmu mnoha politologických škol i jednotlivých autorů.

Ačkoliv se s úsilím o vymezení této kategorie setkáváme již ve starověku (Platon, Aristoteles), obecněji akceptovatelným se stalo až pojetí moci německého sociologa Maxe Webera (1864–1920) publikované počátkem dvacátých let našeho století. Max Weber chápal moc jako možnost rozhodovat o chování jiných osob, a to i proti jejich vůli.

Jak ukazuje následující typologie polského sociologa Zygmunta Baumana, přístupy k pojmu moc, které uspořádal do několika základních skupin, zůstaly nadále různorodé.

A. Koncepce **behaviorální**, které chápou moc jako určitý zvláštní způsob chování korelovaný s chováním jiných osob nebo skupin. Tawney: „*Moc může definovat jako schopnost jednotlivce nebo skupiny osob modifikovat chování jiných osob nebo skupin.*“

B. Koncepce **teleologické**, v nichž je moc podrobena analýze ve funkcionální rovině. Russel: „*Moc je vytváření plánovaných následků.*“

C. Koncepce **instrumentální**, v jejichž rámci je moc definována prostřednictvím prostředků, které používá, nejčastěji pak pomocí násilí. Bierstedt: „*Moc je možnost použití síly.*“